

УДК 167

З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук, Г.П.Стежко, доц., канд. філос. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Гуманістичний потенціал методологічного плюралізму

У статті наводяться міркування щодо руйнівного характеру наукового раціоналізму, обґрунтовується паритетність різних форм пізнання, роль методологічного плюралізму в науковому пізнанні.

раціоналізм, ірраціоналізм, методологія, плюралізм, гуманізм

З другої половини XX століття в філософії відбулися парадигмальні зрушення в осмисленні дійсності, що започаткувало добу постмодерну, культура якої виникла як реакція на кризові явища в суспільстві. Тож філософія постмодерну є провісницею нової перспективи, уособленням відрефлексованого досвіду модернізму.

Чільне місце в постмодерністській філософії посіла ідея деконструкції (Дерріда) – як зміни ключових настанов модернізму передусім щодо панівної ролі раціональності, моністичної методології, переосмислення суспільних цінностей та ідеалів. Найбільше нарікань постмодерністи виказують щодо руйнівного характеру безроздільного панування наукової раціональності в усіх сферах буття. Доба модерну позначилася некерованістю науковим прогресом, і як наслідок – низка негативних його проявів, заручником яких став сам репрезентант науки – людина.

Постмодерністська філософія викрила низку негативних проявів раціофундаменталізму в проектуванні прогресу, культури, моралі, самого способу суспільного буття, – всього того, що визначило таку оцінку як “кризові явища”. “Ми перестаємо бути володарями техніки, і, навпаки, стаємо її рабами, а техніка – колись важливий елемент творення повертається до нас своїм другим ликом – ликом богині руйнування..., якій чоловіки та жінки прагнуть принести у жертву самих себе і своїх дітей” [6, с.78], – так характеризує наслідки наукових “здобутків” доби модерну А.Конт-Спонвиль.

Філософська спільнота все більше утверджується в думці, що раціональність, об’єктивність істини підносять фаховість людини задля перетворення її в інструмент розв’язання проблем науки задля самої науки, але аж ніяк не задля самої людини, отож і набуті знання не роблять її толерантнішою, морально досконалішою, а її буття гуманнішим. І чим інтенсивнішими є науково-технічні перетворення цивілізації, тим глибшими та загрозливішими є кризові прояви її розпаду. За образністю П.Сорокіна, “ночь этой переходной эпохи начинает опускаться на нас, с ее кошмарами, пугающими тенями, душераздирающими ужасами” [5, с.427]. Загроза людству постмодерністами вбачається в замкнутості культури, філософії на сцієнтизм, який чимдалі віддаляє суспільство від природи та від природності самої людини.

В царині освіти доба модерну позначилася дегуманізацією та дегуманізацією, котрі проявилися на тлі панування методологічного монізму, бачення

наукової раціональності як самодостатньої цінності. Науковість та логічна обумовленість принципів раціонального пізнання та монізм діалектичної методології єдині у своєму нищівному впливі на освітянські цінності, пріоритети гуманізму, – вважають постмодерністи. Кризовий стан освіти досить влучно, як на нас, характеризують слова П.Сауха: “Нинішня освіта гранично раціоналізована, з неї вихолощений ефектно-емоційний запал дитинства, що призводить до панування в суспільстві професійно компетентного, але бездуховного індивіда” [4, с.5]. Відтак ситуація постмодерну вимагає парадигмальних змін в освіті, приведення її у відповідність соціокультурним реаліям, позаяк майбутнє людства формується освітою.

У виборі орієнтирів трансформації освіти варто дослухатись до слів П.Сауха про те, що “змістом сучасного освітнього процесу в цілому повинен стати перехід... від школи знання до школи розуміння” [4, с.4]. Розуміння становить інтерпретацію знань, узгодження їх із духовним світом людини – переконаннями, вірою, інтуїцією та практичним досвідом, пояснює світ з позиції практичного оволодіння смислами буття.

Наразі постають питання: тож що інше як не науковість, розум має стати законодавцем в проектуванні образу світу, матеріального та духовного буття, суспільної моралі та особистісної свободи, і чи є майбутнє у людства поза раціональністю, передусім щодо його виживання як біологічного виду?

Піддаючи осуду роль розуму – провідника ідеї науковості раціональності, постмодерністи – ініціатори стратегії деконструкції – переконують нас в перспективності і позалогічних форм осягнення дійсності, вагомості дискурсу в розв’язанні нагальних проблем буття та гуманітаризації майбутнього цивілізації.

Суперечливість – іманентна риса будь якого суспільства – має врегульовуватися не інакше як на засадах толерантності, консенсусу, компромісів. Підґрунтя для примирення опонентів гуманізації міжособистісних стосунків становить відмова від монополії на істину в ім’я консенсусу усіх учасників дискурсу. Інтерсуб’єктивністю знімається проблемність об’єктивності істини та соціальної детермінації як основи конфліктності в сфері суспільних стосунків на користь їх гуманітаризації.

В концептах постмодернізму істина корелюється із розумінням, яке, на думку фундаторів філософії науки в концептах постмодернізму К.Поппера, П.Фейєрабенда адекватніше ідентифікує буття суб’єкта, становить засіб його самореалізації, позиціонування щодо проблеми у вимірі пануючих в культурі постмодерну цінностей. Логічна ж обумовленість наукової раціональності, як і об’єктивність істини позбавляють суб’єкта свободи творчості та самовираження. В наративах постмодернізму свобода мислиться як свобода дискурсу, комунікації, ціннісної інтерпретації знань. Тож визнається, що об’єктивність істини не варта того, щоб на догоду їй особистість втрачала свободу, жертвувала власною гідністю, підпорядковуючи власне “Я” зовнішній обумовленості.

Інтерсуб’єктивність передбачає перенесення акценту в пошуках істини на суб’єктивність, в площину колективної творчості, конвенції у формі відрефлексованої дискусії. За настановою Ю.Хабермаса, “лише ті норми можуть претендувати на значущість, які отримуватимуть згоду в усіх можливих учасників дискурсу” [7, с.107]. Цінності набуває не відповідність міркувань реальності, а особистісні переконання щодо неї, те, наскільки вони узгоджуються із міркуваннями інших учасників дискурсу.

Відтак, на думку постмодерністів, не варто нехтувати ірраціональними, позалогічними формами осягнення дійсності, передусім філософії, релігії, мистецтва, виходячи з їх паритетності з наукою і не лише в зверненні до трансцендентного, де розум дійсно виказує свою нікчемність, неспроможність, а й в пізнанні чуттєвого світу. Ірраціоналізм розширює можливості в осягненні дійсності та досягненні

домовленостей. Апологети методологічного плюралізму К.Поппер, П.Фейєрабенд та М.Малкей з цього приводу висловлюються достатньо ясно – наука нічим не відрізняється за своїм епістемологічним статусом від усіх інших культурних феноменів – релігії, моралі, філософії, ідеології тощо. Плюралізм форм пізнання забезпечує вищий прояв особистісної свободи – її екзистенційність.

Утім зазначене ще не дає підстав тлумачити позицію постмодерністів як повне зречення об'єктивності істини на кшталт ніцшеанського “що істина цінніша за ілюзію – це не більш ніж моральний забобон”. Йдеться лише про плюралізм форм пізнання, визнання права на істину за іншими формами пізнання, паритетними з наукою. Наразі форми пізнання не заперечують одна одну, а діють кожна у власній сфері, зберігаючи свою відмінність. Тож філософія постмодернізму визнає рівноцінність усіх способів досягнення дійсності -- як ірраціональних, так і раціональних, наукових. Наразі декларується принцип фаллібілізму (Ч.Пірс), котрий узгоджується як із принципом толерантності (К.Поппер), так і із раціональністю, але не обмеженою лише науковістю.

В оцінках філософії постмодернізму маємо виходити з того, що на сьогодні ще не завершеною є концептуалізація поняття “раціональність”. В намаганнях осмислити феномен раціональності як експлікацію розуму виявилися суттєві розбіжності в міркуваннях і не лише щодо змісту раціональності та ступеня її науковості, але й щодо самої проблемності, обумовленої цими розбіжностями.

Має рацію В.Владімеренко, кажучи, що “єдине поняття раціональності в сучасній культурі своєрідним чином “розпадається” і утворює своєрідний “спектр” типів раціональності: наукова, філософська і т.д., що репрезентують її у різних сферах людської діяльності та мислення” [1, с.367].

Прагнучи зберегти позитивний потенціал раціоналізму, уникнути хаосу, некерованості, суперечливості утворюється спектр модальностей раціоналізму, котрі різняться не тільки за глибиною рефлексії стосовно пізнання, а й за ознакою змісту причинно-наслідкової обумовленості. Так, С.Янковська нараховує понад двадцять різних типів раціональності і відзначає, що і надалі “прослеживається явна тенденція количественного роста типов рациональности...” [8, с.39]. Лише поверхневий аналіз наукової літератури засвідчив широкий спектр дефініцій раціональності не кшталт “філософська”, “некласична”, “постнекласична”, “сізігічна”, “освітньо-педагогічна”, “проектна”, “конструктивна”, “критична” і т.п. Однак, при усьому розмаїтті назв прослідковується загальна тенденція посилення вияву суб'єктивної складової в змісті істини.

На сьогодні, як на нас, склалося два культуровідповідних підходи до бачення раціональності, кожне із яких доповнює одне одного. “Нова раціональність, -- пише В.Кремень, -- це сформований на основі інформаційної культури ірраціоналізм, який виріс із визнання символічних і віртуальних реальностей третім, поряд з матеріальним та ідеальним, типом реальності” [2, с.382]. А за С.Кримським, “нова раціональність – це утвердження духовності, прилучення до вищих сенсів людського світу, вона включає різні види і типи освоєння світу і науковий, і художній, і практичний” [3, с.98]. В обох наведених нами версіях раціональність покликана не лише подолати виклики науки в термінах модерну але й вибудувати нову філософську парадигму вже в концептах альтернативності форм пізнання, реалізація якої не лише збереже саме існування людства, а й гуманізує його буття. Людство має втямити, що без опори на раціональність суспільство не має перспектив щодо подолання викликів сьогодення та майбутнього.

Таким чином, культура постмодерну зросла на руїнах модерну як закономірність, утім і сам постмодернізм варто розглядати як перехідний етап до

культури більш високого ґатунку, і які там концепти будуть панувати, важко передбачити, проте гадаємо, що раціональність, набуваючи гуманістичного виміру, збереже свої позиції.

В глобальних масштабах бачення майбутнього набувають особливого сенсу слова С.Кримського про те, що “у ноосферному розгляданні розум – це не господар буття, а його репрезентант, необхідна розпорядна за своєю функцією сила, яка діє не сама собою, а в контексті загальних космопланетних закономірностей існуючого” [3, с.170].

В проекції на освіту стратегічним напрямом трансформації освіти нами бачиться її гуманітаризація, лібералізація, філософсько-теологічна просвіта, позаяк майбутнє суспільства -- в людиновимірності здобутків його розуму. Гуманізм дає людині усвідомлення природної свободи, гідності, осмислення власних потенцій у самостворенні.

Освіта, призначенням якої є узагальнення культурного досвіду людства, має формулювати альтернативи подальшого розвитку суспільства, створюючи тим самим умови морального вибору, індивідуального способу суспільного буття, освоєння світу в тих формах, котрі найповніше відповідають новим ідеям, світоглядним ідеалам. Маємо втямити, що постмодернізмом позначається лише перехідний період розвитку суспільства, а майбутнє має бути прогнозованим, щоб запобігти новим кризовим явищам і не чинити навантаження. Отож освіта має розвиватися на випередження, вбачаючи в дійсному можливе. Через освіту людство прийде до культури більш високої якості, де дійсно “людина стане мірилом усіх речей”.

Список літератури

1. Владимиренко В. Природа та евристичні можливості освітньо-педагогічного типу раціональності // Наукові праці Співки дослідників модерної філософії. – 2004. -- №1, Вінниця: Універсум. – С.366-373.
2. Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. -- К.: Книга, 2005. – 528с.
3. Кримський С. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. -- 240с.
4. Саух П. Чого бракує нашій освіті? // Шлях освіти. -- 2007. -- №4. – С. 2-6.
5. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, -- 1992. – 544с.
6. Філософія науки, техніки та архітектури: Постмодерний проект: Монографія / За ред. В.А.Рижка. – К.: КНУБА, 2002. – 264с.
7. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – Спб.: Наука, -- 2000. -- 380с.
8. Янковская С. Проблема рациональности в современной философии науки // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри. – Чернівці: Рута, 2006. -- С.38-40.

Одержано 25.12.13.